

MARKAZIY OSIYODA JADID ZIYOLILARI, AYOLLAR OZODLIGI VA SOVET MUSTAMLAKACHILIK SIYOSATI (1920–1938)

Almatov Dilbek Shokir o'g'li

Termiz Davlat Pedagogika instituti Pedagogika va ijtimoiy fanlar
fakulteti tarix ta'lim yo'nalishi 3 kurs 2301 guruh talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20696886>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 11-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 13-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 15-iyun 2026 yil

KEY WORDS

Jadidchilik, Hujum kampaniyasi, ayollar ozodligi, sovet mustamlaka siyosati, O'rta Osiyo, gender siyosati, islom islohotchiligi, O'zbekiston, milliy o'zlik, paranjidan chiqarish.

ABSTRACT

Ushbu maqola 1920–1938-yillar davomida O'rta Osiyoda jadid ziyolilari harakati va sovet gender siyosati o'rtasidagi murakkab va ziddiyatli munosabatlarni o'rganadi. Musulmon jamiyatini modernizatsiya qilishni — jumladan, ayollarni ma'rifatli va ozod qilishni — uzoq vaqtdan beri talab qilib kelgan jadid islohotchilari 1927-yilda sovet hukumati Hujum kampaniyasini boshlaganida noaniq vaziyatga tushib qoldilar. Ushbu kampaniya keng qamrovli mustamlaka "madaniylashtirish" missiyasining bir qismi sifatida o'zbek ayollarini majburiy ravishda paranjidan chiqarishni ko'zda tutgan edi. Jadidlar islohotchilik dasturlarining bir qismi sifatida ayollar ozodligini chin dildan qo'llab-quvvatlagan bo'lsalar-da, sovetlarning bu maqsadni o'zlashtirib olishi uni siyosiy hukmronlik va madaniy o'chirish quroliga aylantirdi. Arxiv manbalari, jadid adabiy matnlari va davriy matbuot — xususan, Yangi Yo'l jurnali asosida ushbu tadqiqot jadid ziyolilari o'z islohotchilik ideallari bilan sovet mustamlaka majburlovi o'rtasida qanday yo'l tutganini tahlil etadi. Bundan tashqari, maqola an'ana, islohotchilik va inqilob o'rtasida o'z o'zligini izlagan jadid ayollarining asosan sukutga olingan ovozlari tiklaydi.

1920-yillarning boshlarida O'rta Osiyo tarixida bir paradoks yuzaga keldi: ayollar ozodligini o'nlab yillar davomida yoqlab kelgan ziyoliylar guruhi — jadidlar — to'satdan o'zlari xohlagan narsa amalga oshirilayotganligini ko'rib, sustkashlik va hatto qarshilik ko'rsata boshladilar.¹ Bu paradoks tasodif emas edi. U ikki kuchning to'qnashuvini aks ettirardi: bir tomondan, musulmona jamiyatni madaniy va intellektual jihatdan yangilashga intilgan milliy islohotchilik harakati; ikkinchi tomondan esa, gender siyosatini mustamlaka nazoratining quroliga aylantirgan sovet imperiyasi.

¹ Khalid, A. (1998). The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. Berkeley: University of California Press, p. 187.

Jadidchilik harakati — XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida shakllangan islom islohotchiligi oqimi — o'z dasturining markaziga ta'lim islohotini, matbuot erkinligini va ayollar huquqlarini qo'ygan edi.² Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Qodiriy kabi mutafakkirlar o'z asarlarida «yangi ayol» obrazini yaratdilar: bilimli, ijtimoiy hayotda faol, lekin milliy madaniyat va o'zlikdan ajralgan emas. Bu — jadid feminizmining o'ziga xos modeli edi.

Biroq 1917-yil inqilobidan keyin jadidlar va yangi sovet hokimiyati o'rtasidagi munosabat murakkab tus oldi. Dastlab bir qator jadidlar sovet hokimiyatini milliy ozodlik va modernizatsiya uchun imkoniyat sifatida qabul qildilar.³ Ammo 1927-yilda sovet hukumati «Hujum» kampaniyasini e'lon qilgach, bu munosabat keskin o'zgardi. Kampaniya o'zbek ayollarining paranjisini majburiy ravishda yechtirishni ko'zlagan bo'lib, u jadidlarning o'zlari orzu qilgan islohotni emas, balki xorijiy madaniy zo'raonlikni anglatardi.

Ushbu maqola quyidagi asosiy tadqiqot savollariga javob beradi: Jadid ziyolilari «Hujum» kampaniyasini qanday qabul qildilar va ular sovet gender siyosatiga nisbatan qanday pozitsiyada turdilar? Jadid ayollarining o'zlari esa bu jarayonlarda qanday o'z ovozlari namoyon etdilar? Sovet hokimiyati ayollar ozodligi g'oyasini mustamlaka nazoratining quroliga qanday aylantirdi?⁴

Tadqiqotning metodologik asosini postkolonial nazariya va gender tarixi tashkil etadi. Xususan, Gayatri Chakravorty Spivakning «subaltern ovozi» kontsepsiyasi⁵ va Frantz Fanonning mustamlaka madaniy siyosatiga doir qarashlari⁶ ushbu maqolada tahliliy çerçeve vazifasini o'taydi. Manba bazasi sifatida O'zbekiston Milliy arxivining fondlari, «Yangi Yo'l» jurnali (1925–1931), jadid adabiy asarlari va mavjud ilmiy tadqiqotlar qo'llanilgan.

Jadidchilik harakati XIX asrning oxirlarida Qrim tatarlari orasida Ismoil Gasprinskiy tomonidan boshlangan «usuli jadid» (yangi metod) ta'lim islohotidan kelib chiqqan.⁷ Bu harakat tez orada butun Turkiston bo'ylab tarqalib, ijtimoiy, madaniy va siyosiy islohotni talab qiluvchi keng ziyolilar harakatiga aylandi.

Jadidlarning ayollar masalasidagi pozitsiyasi ularning umumiy modernizatsiya dasturining ajralmas qismi edi. Mahmudxo'ja Behbudiy 1913-yilda yozgan maqolasida:

² Lazzarini, E. J. (1994). *Jadidism at the Turn of the Twentieth Century: A Mini-Reassessment*. Cahiers du Monde Russe, 32(2), 79–104.

³ Khalid, A. (2007). *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*. Berkeley: University of California Press, p. 56.

⁴ Tadqiqot savollari mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni to'ldirish maqsadida shakllangan.

⁵ Spivak, G. C. (1988). *Can the Subaltern Speak?* In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Chicago: University of Illinois Press, pp. 271–313.

⁶ Fanon, F. (1963). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.

⁷ Lazzarini, E. J. (1988). *Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia*. Ph.D. dissertation, University of Washington.

«Bizning millatimizdagi xotinlar johil qolsa, farzandlarimiz ham johil bo'ladi» deb ta'kidlagan edi.⁸ Bu yondashuv jadidlar uchun tipik edi — ayollar ta'limi millat taraqqiyotining sharti sifatida ko'rildi.

Abdurauf Fitrat o'zining «Oila» (1916) risolasida yangi tip oilani tasvirlab, unda erkin, ma'lumotli ayolning markaziy o'rin tutishini ta'kidlaydi.⁹ Uning «Beglar begisi» va «Hind sayyohi» asarlarida ham ayollarning ijtimoiy muammolari ko'tarilgan. Cho'lpon esa she'riyatida yangi o'zbek ayolining ozodligi va o'z huquqlari uchun kurashini romantikaştirib tasvirlagan.¹⁰

Biroq jadid feminizmi G'arb feminizmidan tubdan farq qilardi. Jadidlar ayollar ozodligini islom va milliy madaniyat asosida, an'anadan keskin uzilmasdan amalga oshirishni talab qildilar. Ular uchun paranjini yechish bir zumda emas, balki ta'lim va ma'rifat orqali asta-sekin ro'y berishi kerak bo'lgan tabiiy jarayon edi.¹¹ Bu nuqtai nazar keyinchalik sovet «Hujum» kampaniyasining majburiy va zo'ravonlik xarakteriga nisbatan qarshilikni keltirib chiqaruvchi asosiy omilga aylandi.

Adeeb Khalidning ta'kidlashicha, jadid ziyolilari ayollar masalasini siyosiy maqsadlar uchun emas, balki millat hayotiyiligini ta'minlash maqsadida ko'ardilar.¹² Bu farq muhim — chunki sovet hokimiyati keyinchalik ayni shu masalani butunlay boshqa maqsadlarda qo'llaydi.

1917-yil Oktyabr inqilobidan so'ng jadidlarning sovet hokimiyatiga munosabati bir tomonlama bo'lmagan. Bir qator jadidlar — jumladan, Fayzulla Xo'jayev, Abdulhamid Sulaymon (Cho'lpon) va boshqalar — dastlab yangi hokimiyatni milliy ozodlik va modernizatsiya uchun vosita sifatida qabul qildilar. Bu ayniqsa Turkiston Muxtoriyatining 1917–1918-yillardagi qisqa umri davomida yaqqol namoyon bo'ldi.

Biroq sovet hokimiyatining O'rta Osiyoga munosabati tezda mustamlakachi xarakter kasb etdi. Douglas Northropning ta'kidlashicha, sovetlar O'rta Osiyoni mustaqil siyosiy subyekt sifatida emas, balki «sivilizatsiyalashtirish» kerak bo'lgan «qoloq» hudud sifatida ko'rdilar.¹³ Bu yondashuv 1920-yillarda kuchayib bordi va ayollar masalasi mustamlaka siyosatining asosiy quroliga aylandi.

1924-yilgi «milliy chegaralanish» (razmezhevanie) jarayoni jadid umidlarining so'nishi bilan bir vaqtga to'g'ri keldi.¹⁴ Respublikalar chegaralanishi amalda milliy o'zlikni saqlab qolmadi, balki «bo'lib tashla va hukmron bo'l» siyosatining ko'rinishi edi. Shu bilan birga, eski

⁸ Behbudiy, M. (1913). Ayollarimizning jaholati. Samarqand: Ziyolilar nashri, s. 12. [O'zMA, F. I-1, op. 31, d. 457]

⁹ Fitrat, A. (1916). Oila. Toshkent: Nashriyot. [O'zMA, F. R-394, op. 1, d. 23]

¹⁰ Cho'lpon, A. (1922). Uyg'on. Toshkent: O'zDavNashr.

¹¹ Kamp, M. (2006). The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism. Seattle: University of Washington Press, p. 44.

¹² Khalid, A. (1998). The Politics of Muslim Cultural Reform, p. 213.

¹³ Northrop, D. (2004). Veiled Empire, p. 34.

¹⁴ Martin, T. (2001). The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939. Ithaca: Cornell University Press, p. 212.

jadid rahbarlarining bir qismi sovet tuzilmalarida ishlashga majbur bo'ldilar — jumladan, Fayzulla Xo'jayev O'zbekiston SSR rahbari lavozimida.

Shoshana Kellerning arxiv tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, 1920-yillarda sovet hokimiyati jadid muassasalarini — maktablar, nashriyotlar, madaniy tashkilotlarni — asta-sekin o'z nazoratiga oldi.¹⁵ Bu jarayon jadidlarni ruhiy va siyosiy jihatdan o'jiz holatga tushirdi: ular islohotlarini sovet tuzilmalari orqali amalga oshirishga urindilar, lekin bu tuzilmalar ularning maqsadlarini burib yubordi.

1927-yil 8-martda Toshkentda boshlangan «Hujum» kampaniyasi sovet O'rta Osiyo tarixining eng munozarali sahifalaridan biriga aylandi.¹⁶ Kampaniyaning rasmiy maqsadi — o'zbek ayollarini «feodal va diniy zulm»dan ozod qilish edi. Amalda esa u ommaviy paranjioshlar, yig'ilishlarda ayollarni majburiy ravishda paranjisini yechtirishdan iborat edi.

Marianne Kampning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, «Hujum» ko'plab o'zbek ayollari tomonidan ozodlik sifatida emas, balki zo'ravonlik va tahqir sifatida qabul qilindi.¹⁷ Paranjisini yechishga majburlangan ayollar ko'pincha uylarida yig'lab o'tirdilar. Bir qatorlari esa kechasi yana paranjisini kiyib chiqdilar. Kampaniya dini va an'alarini qadrlagan oddiy xalq uchun og'riqli va tahqirli tajribaga aylandi.

«Hujum» davomida ayollar ozodligi g'oyasi siyosiy maqsadlarga bo'ysundirildi. Northropning fikriga ko'ra, sovetlar paranjini faqat kiyim emas, balki «Sharq zulmi»ning ramzi sifatida ko'rdilar va unga qarshi kurashni imperiyaviy missiyaning bir qismi deb belgiladilar.¹⁸ Bu yondashuv klassik mustamlakachi «madaniylashtirish» diskursini eslatadi — G'arbning Sharqqa «sivilizatsiya olib kelishi» sifatida.

Jadidlar uchun «Hujum» juda noqulay vaziyat yaratdi. Bir tomondan, ular yillar davomida ayollar ozodligi uchun kurashgan edilar. Boshqa tomondan, kampaniyaning majburiy va zo'ravonlik xarakteriga rozi bo'lish ularning milliy va diniy qadriyatlarga nisbatan xiyonat degan ma'noni anglatardi.¹⁹ Bu dilemma jadid ziyolilari orasida turli xil javob reaksiyalarga olib keldi — kimdir indamay turib qoldi, kimdir ehtiyotkorlik bilan tanqid qildi, kimdir esa ochiq qarshilik ko'rsatdi.

Jadid ziyolilari «Hujum» kampaniyasiga bir ovozdan javob bermadi. Bu xilma-xillik o'sha davrning o'ziga xos siyosiy muhiti bilan belgilandi — ochiq qarshilik Stalin qatag'onlari davrida o'lim xavfini anglatardi.²⁰

Hamza Hakimzoda Niyoziy — ko'pincha «o'zbek dramaturgiyasining otasi» deb ataluvchi jadid — sovet ayollar siyosatini qo'llagan ziyolilarga misol sifatida ko'rsatiladi. Uning

¹⁵ Keller, S. (2001). *To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917–1941*. Westport: Praeger, p. 89.

¹⁶ Northrop, D. (2004). *Veiled Empire*, p. 101.

¹⁷ Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan*, pp. 156–178.

¹⁸ Northrop, D. (2004). *Veiled Empire*, p. 143.

¹⁹ Khalid, A. (2015). *Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR*. Ithaca: Cornell University Press, p. 267.

²⁰ Conquest, R. (1968). *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties*. New York: Macmillan, p. 245.

«Paranjining fojeasi» (1926) dramasi paranjiga qarshi kurashni yoqlab chiqadi.²¹ Biroq Hamzaning pozitsiyasi ham oddiy emas edi — u «Hujum»ni q'llagan bo'lsa-da, sovetlarning diniy ta'qibi va madaniy zo'ravonligiga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lgan.

Abdulhamid Cho'lpon esa ancha murakkab pozitsiyada turdi. Uning she'riyatida ayollar ozodligi motivi bor, lekin «Hujum»ning zo'ravonlik xarakteriga nisbatan qarama-qarshi hislar ham seziladi.²² Cho'lponning 1937-yilda qamoqqa olinishi va 1938-yilda otib tashlanishi uning sovet hokimiyatiga bo'lgan munosabatini yanada murakkablashtirib ko'rsatadi.

Abdurauf Fitrat 1920-yillarda sovet tuzilmalarida ishlagan, lekin asta-sekin milliy islohotchilik pozitsiyasidan chekinmadi. U 1937-yilda «millatchilik» ayblovlari bilan hibsga olinib, 1938-yilda otib tashlandi.²³ Fitratning taqdiri — jadid ziyolilari uchun umumiy qismat: avval sovet hokimiyati bilan hamkorlik, keyin ta'qib va o'lim.

«Yangi Yo'l» jurnali (1925–1931) jadid ayollar masalasiga munosabatning muhim manbai bo'lib xizmat qiladi. Jurnalda bir tomondan ayollar ta'limi va huquqlari uchun dalillar keltirilsa, boshqa tomondan «Hujum»ning zo'ravonlik xarakteriga nisbatan ehtiyotkorona, lekin seziluvchi tanqid ham mavjud.²⁴ Bu ikkilik jadid matbuotining umumiy siyosiy muhitda yashashga majbur ekanligini ko'rsatadi.

Jadid ayollarining o'z ovozlari tarix sahifalarida ko'pincha ko'rinmas qolgan. Biroq «Yangi Yo'l» jurnali va bir qator arxiv manbalari bu ovozlarni tiklashga imkon beradi.²⁵

«Yangi Yo'l» jurnalida 1926–1930-yillarda bir qator o'zbek ayollarining maqolalari chop etildi. Bu ayollar ta'lim, kasbiy faoliyat va ijtimoiy hayotga qo'shilish imkoniyatini ma'qulladilar.²⁶ Biroq ularning ko'pchiligi paranjidan voz kechishni o'z xohishlari asosida, asta-sekin amalga oshgan jarayon sifatida tasvirladi — majburiy emas.

Marianne Kamp o'z monografiyasida «Hujum» davri va undan keyingi o'zbek ayollari bilan o'tkazilgan intervyularni tahlil qiladi.²⁷ Bu intervyular shuni ko'rsatadiki, ko'plab ayollar uchun paranjini yechish shaxsiy qaror va jamoaviy bosim o'rtasidagi og'riqli muvozanat masalasi edi. Ba'zi ayollar uchun bu haqiqatan ham ozodlik bo'ldi, boshqalar uchun esa — o'z madaniyatidan majburan ajratilish.

Spivakning «subaltern gapira oladimi?» degan savoli bu kontekstda alohida ahamiyat kasb etadi.²⁸ Jadid ayollarining ovozi ikki tomondan ham siquvga olindi: bir tomondan, an'anaviy patriarxal jamiyat; boshqa tomondan esa, sovet ideologiyasi o'z maqsadlariga xizmat qiluvchi «ozod o'zbek ayoli» obrazini yaratdi va haqiqiy ovozlarni bo'g'di.

Shu bilan birga, bir qator jadid ayollari faol ijtimoiy pozitsiyani egallashga muvaffaq bo'ldilar. Masalan, Muazzam Nishonova va boshqa o'zbek ayollar aktivistalari sovet

²¹ Hamza Hakimzoda Niyoziy (1926). Paranjining fojeasi. Toshkent. [O'zMA, F. R-86, op. 1, d. 1247]

²² Allworth, E. (1990). The Modern Uzbeks. Stanford: Hoover Institution Press, p. 178.

²³ O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA), F. R-837, op. 32, d. 1189. Fitrat Abdurauf — tergov ishlari, 1937.

²⁴ Yangi Yo'l jurnali. 1925–1931-yillar to'plami. O'zbekiston Milliy kutubxonasi, Toshkent.

²⁵ Kamp, M. (2006). The New Woman in Uzbekistan, p. 203.

²⁶ Yangi Yo'l, 1928, № 3, s. 14–16. [O'zMA, F. R-86, op. 10, d. 233]

²⁷ Kamp, M. (2006). The New Woman in Uzbekistan, pp. 220–245.

²⁸ Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? p. 308.

tuzilmalarida ishlagan holda ayollar ta'limi va huquqlari uchun kurashdilar.²⁹ Ularning faoliyati — sovet siyosatiga to'liq bo'ysunish ham, to'liq rad etish ham emas, balki undan o'z milliy maqsadlari yo'lida foydalanishga urinish edi.

«Hujum» kampaniyasini postkolonial nazariya nuqtai nazaridan tahlil qilish uning yangi qirralarini ochib beradi. Frantz Fano mustamlakachi kuchlar mahalliy madaniyatni yo'q qilish uchun «sivilizatsiyalashtirish» diskursini qanday ishlatganini ta'riflagan.³⁰ «Hujum» aynan shu modelga to'g'ri keladi: sovet hokimiyati o'zbek madaniyatini «qoloq» deb belgilab, uni «modernizatsiya qilish» uchun o'zini vakolatli deb e'lon qildi.

Gayatri Spivak postkolonial kontekstda ayollar ovozining qanday bo'g'ilishini tahlil qiladi.³¹ O'zbek ayollari ham mustamlakachi (sovet) diskursi, ham an'anaviy patriarxal diskurs tomonidan «gapirish huquqi»dan mahrum qilindilar. Sovetlar o'zbek ayollarini «zulm ostidagi mazlumlar» sifatida tasvirlab, ularning o'z ovozlari inkor etdilar.

Edward Saidning «Sharqshunoslik» kontseptsiyasi ham bu yerda muhim.³² Sovet «Sharqshunosligi» o'zbek madaniyatini statik, «qoloq» va «modernizatsiyaga muhtoj» sifatida tasvirlab, «Hujum»ni zaruriy va progressiv harakat deb ko'rsatdi. Bu tasvirning o'zi mustamlakachi bilim ishlab chiqarishining mahsuli edi.

Jadidlar uchun bu vaziyat ayniqsa og'ir edi, chunki ular o'zlari ham «modernizatsiya» tarafdori edilar. Ammo ularning modernizatsiyasi milliy madaniyat asosida, ichkaridan o'sib chiqqan jarayon bo'lishi kerak edi. Sovetlarning tashqi, majburiy «modernizatsiyasi» esa aslida milliy o'zlikni yo'q qilishga qaratilgan edi.³³

Northropning ta'kidlashicha, «Hujum» pirovardida o'zining e'lon qilingan maqsadiga — ayollar ozodligiga — erishmadi. Aksincha, u o'zbek jamiyatida chuqur jarohatlarga sabab bo'ldi va ayollar masalasini mustamlaka nazoratining ramziga aylantirdi.³⁴ Bu paradoks «Hujum»ning mustamlakachi mohiyatini ochiq ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqot jadidchilik harakati va sovet gender siyosati o'rtasidagi munosabatning murakkab va ziddiyatli tabiatini ko'rsatib berdi. Jadid ziyolilari ayollar ozodligini o'z dasturlarining muhim qismi sifatida ko'rdilar, lekin ular bu ozodlikni milliy madaniyat, ta'lim va asta-sekin o'zgarish orqali amalga oshirishni talab qildilar. Sovet «Hujum» kampaniyasi esa bu tabiiy jarayonni zo'rvonlik bilan almashtirdi va ayollar masalasini mustamlaka nazoratining quroliga aylantirdi.³⁵

Jadid ayollarining o'zlari ham bu jarayonning passiv ob'ekti emas edilar. Ularning «Yangi Yo'l» jurnalida va boshqa manbalarda ifodalangan ovozlari murakkab pozitsiyani aks ettiradi: bir tomondan, yangi imkoniyatlar va ta'limga intilish; boshqa tomondan, milliy madaniyat va

²⁹ Northrop, D. (2004). *Veiled Empire*, p. 198.

³⁰ Fanon, F. (1963). *The Wretched of the Earth*, pp. 37–39.

³¹ Spivak, G. C. (1988). *Can the Subaltern Speak?* pp. 296–304.

³² Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

³³ Khalid, A. (2015). *Making Uzbekistan*, p. 289.

³⁴ Northrop, D. (2004). *Veiled Empire*, p. 312.

³⁵ Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan*, p. 267.

o'zlikni saqlab qolishga bo'lgan qat'iy istak. Bu ikki xohish o'rtasidagi keskinlik jadid ayollarining asosiy tarixiy dilemmasi edi.³⁶

Postkolonial nazariya nuqtai nazaridan «Hujum» klassik mustamlakachi «sivilizatsiyalashtirish» missiyasining ko'rinishi edi. Sovet hokimiyati o'zbek madaniyatini «qoloq» deb belgilab, ayollar ozodligi g'oyasini o'z imperiyaviy maqsadlari uchun ekspluatatsiya qildi. Bu jarayon jadidlarning o'zlari istagan milliy modernizatsiyani nafaqat to'xtatdi, balki uni mustamlaka siyosatiga aylantirib yubordi.³⁷

1937–1938-yillardagi Stalin qatag'onlari jadidchilik harakatiga yakun yasadi. Fitrat, Cho'lpon, Qodiriy va boshqa yuzlab jadid ziyolilari «millatchi» va «xalq dushmani» sifatida qatl qilindi.³⁸ Bu fojia sovet gender siyosatini tahlil qilmasdan to'liq tushunish mumkin emas — chunki «Hujum» va keyingi qatag'onlar bir zanjirning bo'g'inlari edi: avval madaniy bo'g'ish, keyin jismoniy yo'q qilish.

Ushbu tadqiqotning xalqaro tarixshunoslikka qo'shgan hissasi shundan iboratki, u jadid-sovet munosabatlarini bir tomonlama («hamkorlik» yoki «qarshilik») emas, balki murakkab, ko'p qatlamli ziddiyat sifatida ko'rsatadi. Bu yondashuv O'rta Osiyo tarixini global mustamlaka tarixi kontekstida yanada to'liqroq tushunishga yordam beradi va bu mintaqa xalqlarining tarixiy tajribasini xalqaro akademik muloqotga olib kiradi.³⁹

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA). F. I-1, op. 31, d. 457. Behbudiy M. — Ayollar ta'limiga oid hujjatlar, 1913.
2. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA). F. R-86, op. 1, d. 1247. Hamza Hakimzoda — «Paranjining fojeasi» qo'lyozmasi, 1926.
3. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA). F. R-86, op. 10, d. 233. «Yangi Yo'l» jurnali arxiv nusxalari, 1928.
4. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA). F. R-394, op. 1, d. 23. Fitrat A. — «Oila» risolasi, 1916.
5. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA). F. R-837, op. 32, d. 1189–1204. Stalin qatag'onlari tergov ishlari, 1937–1938.
6. Yangi Yo'l jurnali. 1925–1931-yillar to'plami. O'zbekiston Milliy kutubxonasi, Toshkent.
7. Mushtum jurnali. 1923–1937-yillar to'plami. O'zbekiston Milliy kutubxonasi, Toshkent.
8. Allworth, E. (1990). *The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present*. Stanford: Hoover Institution Press.
9. Behbudiy, M. (1913). *Ayollarimizning jaholati*. Samarqand: Ziyolilar nashri.
10. Cho'lpon, A. (1922). *Uyg'on*. Toshkent: O'zDavNashr.
11. Conquest, R. (1968). *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties*. New York: Macmillan.
12. Fanon, F. (1963). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
13. Fitrat, A. (1916). *Oila*. Toshkent: Nashriyot.
14. Hamza Hakimzoda Niyoziy (1926). *Paranjining fojeasi*. Toshkent.

³⁶ Yangi Yo'l, 1929, № 7, s. 8–11

³⁷ Northrop, D. (2004). *Veiled Empire*, p. 334.

³⁸ O'zMA, F. R-837, op. 32, d. 1189–1204. Stalin qatag'onlari hujjatlari, 1937–1938.

³⁹ Khalid, A. (2015). *Making Uzbekistan*, p. 310.

15. Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism*. Seattle: University of Washington Press.
16. Keller, S. (2001). *To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917–1941*. Westport: Praeger.
17. Khalid, A. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Berkeley: University of California Press.
18. Khalid, A. (2007). *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*. 19. Berkeley: University of California Press.
20. Khalid, A. (2015). *Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR*. Ithaca: Cornell University Press.
21. Martin, T. (2001). *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca: Cornell University Press.
22. Northrop, D. (2004). *Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia*. 23. Ithaca: Cornell University Press.
24. Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
25. Spivak, G. C. (1988). *Can the Subaltern Speak?* In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Chicago: University of Illinois Press, pp. 271–313.
26. Lazzerini, E. J. (1988). *Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia*. Washington: University of Washington.
27. Lazzerini, E. J. (1994). *Jadidism at the Turn of the Twentieth Century: A Mini-Reassessment*. *Cahiers du Monde Russe*, 32(2), 79–104.

INNOVATIVE
ACADEMY